मैत्रावरुणर्वसिष्ठः।मण्डूकाः (पर्जन्यः)। त्रिष्टुप्, १ अनुष्टुप्।

संवत्सरं शशयाना ब्राह्मणा व्रतचारिणः।
वाचं पर्जन्यजिन्वितां प्र मण्डूका अवादिषुः॥ ७.१०३.०१

संवत्सरम्। शशयानाः- शयानाः। ब्राह्मणाः- मन्त्रसम्पन्ना उपासकाः। व्रतचारिणः। मण्डूकाः। पर्जन्यजिन्विताम्- पर्जन्यप्रीणयित्रीम्। वाचम्। प्र- प्रकर्षेण। अवादिषुः- अब्रुवन्॥१॥

दिव्या आपो अभि यदेनमायन्दृतिं न शुष्कं सरसी शयानम्।
गवामह न मायुर्वत्सिनीनां मण्डूकानां वग्नुरत्रा समेति॥ ७.१०३.०२

यत्- यदा। शुष्कम्। दृतिम्। न- इव। स्थितम्। सरसि- निर्जले सरसि। शयानम्। एनम्- एतम्। दिव्या आपः- नभोजान्युदकानि। आयन्- आगच्छन्ति। तदा। वत्सिनीनाम्- सवत्सानाम्। गवाम्- धेनूनाम्। मायुः- शब्दः। न- इव। मण्डूकानाम्। वग्नुः- शब्दः। अत्र। समेति- सङ्गच्छते॥२॥

यदीमेनाँ उशतो अभ्यवर्षीत्तृष्यावतः प्रावृष्यागतायाम्।
अख्खलीकृत्या पितरं न पुत्रो अन्यो अन्यमुप वदन्तमेति॥ ७.१०३.०३

यत्- यदा। एनान्- एतान्। तृष्यावतः- तृष्णायुक्तान्। उशतः- कामयमानान्। प्रावृषि आगतायाम्- वर्षाकाले आगते। अभ्यवर्षीत्- पर्जन्यो वर्षति। तदा। अख्खलीकृत्य- शब्दं कुर्वन्। पितरम्- जनकम्। पुत्रः- तनयः। न- इव। अन्यः- एको मण्डूकः। अन्यम्- इतरम्। वदन्तम्- शब्दयन्तम्। एति- गच्छति॥३॥

अन्यो अन्यमनु गृभ्णात्येनोरपां प्रसर्गे यदमन्दिषाताम्।
मण्डूको यदभिवृष्टः कनिष्कन्पृश्निः सम्पृङ्क्ते हरितेन वाचम्॥ ७.१०३.०४

Dr. Rangani

अपाम्- उदकस्य। प्रसर्गे- सृष्टौ। यत्- यदा। अमन्दिषाताम्- सन्तुष्टौ भवतः। तदा। एनोः- एतयोः। अन्यः- एकः। अन्यम्- इतरम्। अनु गृभ्णाति- गृह्णाति। अभिवृष्टः- अभिषिक्तः। मण्डूकः। पृश्निः- पृश्निवर्णः। कनिष्कन्- स्कन्दन्नुत्प्लवन्। हरितेन- हरितवर्णेन। वाचम्। सम्पृक्ते- संयोजयति ॥४॥

यदेषामन्यो अन्यस्य वाचं शाक्तस्येव वदति शिक्षमाणः।
सर्वं तदेषां समृधेव पर्व यत्सुवाचो वदथनाध्यप्सु॥ ७.१०३.०५

यत्- यदा। एषाम्- एतेषाम्। अन्यः- एकः। अन्यस्य- इतरस्य। वाचम्। शाक्तस्य- शक्तस्याचार्यस्य। शिक्षमाणः- शिक्ष्यमाणः शिष्यः। इव। वदति- प्रतिवदति। यत्- यदा। अप्सु अधि। वदथन- शब्दं कुरुथ। तदा। एषाम्- एतेषाम्। सर्वम्। तत्। पर्व- परुष्मच्छरीरम्। समृधेव- समृद्धमेव भवति ॥५॥

गोमायुरेको अजमायुरेकः पृश्निरेको हरित एक एषाम्।
समानं नाम बिभ्रतो विरूपाः पुरुत्रा वाचं पिपिशुर्वदन्तः॥ ७.१०३.०६

एकः। गोमायुः- धेनुवच्छब्दं करोति। एकः- इतरः। अजमायुः- अजवच्छब्दं करोति। एकः। पृश्निः- पृश्निवर्णः। एषाम्- एतेषाम्। एकः- इतरः। हरितः- हरितवर्णः। विरूपाः- नानारूपाः। किन्तु। समानं नाम। बिभ्रतः- धारयन्तः। पुरुत्रा- बहुषु देशेषु। वाचम्। वदन्तः- ब्रुवन्तः। पिपिशुः- अवयवीभवन्ति ॥६॥

ब्राह्मणासो अतिरात्रे न सोमे सरो न पूर्णमभितो वदन्तः।
संवत्सरस्य तदहः परि ष्ठ यन्मण्डूकाः प्रावृषीणं बभूव॥ ७.१०३.०७

यत्- यदा। प्रावृषीणम्- वर्षाकालभवमहः। बभूव- भवति तदा। मण्डूकाः- हे मण्डूका यूयम्। अतिरात्रे- रात्रिमतीत्य च। सोमे- सोमोपासने। ब्राह्मणासः- मन्त्रविदः। न- वदन्तीव। पूर्णं सरः

Dr. Ranganji

प्रति रात्रौ। अभितः। वदन्तः- ब्रुवन्तः। संवत्सरस्य। अहः- दिवसेपि। परि- परितः। स्थ- भवथ ॥७॥

ब्राह्मणासः सोमिनो वाचमक्रत ब्रह्म कृण्वन्तः परिवत्सरीणम्।
अध्वर्यवो घर्मिणः सिष्विदाना आविर्भवन्ति गुह्या न के चित्॥ ७.१०३.०८

परिवत्सरीणम्- सांवत्सरिकम्। ब्रह्म- मन्त्रम्। कृण्वन्तः- कुर्वन्तः। सोमिनः- रसनिष्पादकाः। ब्राह्मणाः- उपासकाः। वाचम्। अक्रत- अकुर्वन्। अध्वर्यवः- ध्वररहितकर्मकामाः। घर्मिणः- उष्णयुक्ताः। सिष्विदानाः- स्विद्यन्तः। कठिनकर्मपरा इति भावः। गुह्याः- अबहिष्कृताः। के चित्। न- इव। आविर्भवन्ति ॥८॥

देवहितिं जुगुपुर्द्वादशस्य ऋतुं नरो न प्र मिनन्त्येते।
संवत्सरे प्रावृष्यागतायां तप्ता घर्मा अश्नुवते विसर्गम्॥ ७.१०३.०९

देवहितिम्- देवविधानम्। द्वादशस्य- द्वादशमासात्मकस्य संवत्सरस्य। जुगुपुः- ररक्षुः। नरः- नेतारः। एते- इमे। ऋतुम्- वसन्तादिकम्। न। प्र मिनन्ति- प्रहिंसन्ति। प्रावृषि आगतायाम्- वर्षाकाले। संवत्सरे। घर्माः तप्ताः- घर्मकाले उष्णतप्ताः। विसर्गं- बिलादुद्गमनम्। अश्नुवते- प्राप्नुवन्ति ॥९॥

गोमायुरदादजमायुरदात्पृश्निरदाद्धरितो नो वसूनि।
गवां मण्डूका ददतः शतानि सहस्रसावे प्र तिरन्त आयुः॥ ७.१०३.१०

गोमायुः- धेनुशब्दयुक्तः। अजमायुः- अजशब्दयुक्तः। पृश्निः- पृश्निवर्णः। हरितः- हरितवर्णः। एते मण्डूकाः। नः- अस्मभ्यम्। वसूनि- धनानि। अदात्- यच्छन्तु। सहस्रसावे- अनन्तौषधिप्रसवभूते वर्षर्तौ। आयुः। प्र तिरन्तः- प्रवर्धयन्तः। गवां शतानि- धेनुशतम्। मण्डूकाः। ददतः- यच्छन्तु। अत्र मण्डूकाः काले वर्षार्थं तपः कुर्वतां ब्राह्मणानां प्रतीकाः ॥१०॥

Dr. Rangani